

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТСЕОЛОГІЧНІ ПИТАННЯ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗЛОЧИННОСТІ ПРОТИ СТАТЕВОЇ СВОБОДИ ТА СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ ОСОБИ

Бабенко А. М.

У статті представлені результати теоретичного, методологічного та практичного виміру кримінологічної характеристики злочинності проти статевої свободи та недоторканості особи. Визначено поняття кримінологічної характеристики. Наведено перелік та кількісно-якісну характеристику статевих злочинів. Представлено результати аналізу стану, структури, інтенсивності, динаміки та географії злочинності проти статевої свободи та статевої недоторканості особи.

Ключові слова: кримінологічна характеристика, злочинність проти статевої свободи та недоторканості особи, статеві злочини.

В статье представлены результаты теоретического, методологического и практического исследования криминологической характеристики преступлений против половой свободы и неприкосновенности личности. Предложено понятие криминологической характеристики. Приведен перечень и количественно-качественная характеристика половых преступлений. Представлены результаты анализа состояния, структуры, интенсивности, динамики и географии преступности против половой свободы и неприкосновенности личности.

Ключевые слова: криминологическая характеристика, преступность против половой свободы и неприкосновенности личности, половые преступления.

The results of the theoretical, methodological and practical dimension of criminological characteristic of crime against sexual freedom and personal integrity are represented in the article. The notion of criminological characteristic is introduced. The list, quantitative and qualitative description of sexual crimes are produced. The results of analysis of the state, structure, intensity, dynamics and criminal geography against sexual freedom and sexual inviolability of person are introduced.

Keywords: criminological characteristic, criminality against sexual freedom and inviolability of person, sexual crimes.

Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості займають особливе місце серед злочинів проти особи. Як правило, вони характеризуються підвищеною суспільною небезпекою, істотним ступенем розповсюдженості та шкодою, яку вони завдають суспільним відносинам. Ці злочини викликають у жертви найтяжчі переживання, дія яких може зберігатися на все життя, впливати на самосприйняття та світовідчуття, заважати побудові відносин з іншими людьми, зокрема з представниками протилежної статі. Досліджувані злочини можуть породжувати різного роду комплекси та відчуття низько-вартості, обумовлювати глибокі душевні травми, які можуть зруйнувати людині все подальше життя. У найбільш тяжких проявах ці злочини можуть завдавати серйозну шкоду здоров'ю, а в окремих випадках - призводити до

самогубств. Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості мають відмінну специфіку кримінологічної характеристики. Зазначене й обумовлює надзвичайну актуальність задекларованої теми дослідження.

Проблемам дослідження злочинності проти статевої свободи та статевої недоторканості в різні часи приділяли увагу такі вчені, як Ю.М. Антонян, Д.О. Балабанова, Х.І. Брух, Д.О. Гніліцька, О.В. Губанова, О.М. Джужа, П.С. Дагель, Т.А. Плаксіна, К.М. Плутницька, Н.В. Тидикова, О.В. Тищенко та інші вчені. Переважно науковці приділяли увагу загальним питанням кримінальної відповідальності за злочини вказаної категорії, а також окремим аспектам їх кримінологічної характеристики за даними минулих років. Комплексного погляду на вирішення теоретико-методологічних і практичних питань кримінологічної характеристики злочинності проти статевої свободи та недоторканості особи до теперішнього часу не відбулося. Отже, це й розглядається як основне завдання нашої публікації.

З метою надання більш повного кримінологічного аналізу та максимального задоволення проблем практики в контексті характеристики злочинності проти статевої свободи та статевої недоторканості, вивчення їх причин та умов, особи злочинця, заходів, спрямованих на запобігання цьому виду злочинності потребує детального визначення теоретико-методологічного змісту кримінологічної характеристики злочинності. Дотепер у кримінологічній теорії вчені не визначилися щодо обов'язкових елементів, які складають зміст цього поняття, у зв'язку з чим пропонуються різні варіанти обсягу необхідних ознак, що входять у поняття "кримінологічна характеристика". У кримінологічній літературі зустрічаються різні за обсягом і змістом тлумачення цього терміну.

На думку прихильників широкого розуміння кримінологічної характеристики - Б.В. Коробейникова, Н.Ф. Кузнєцової, Г.М. Мінковського, В.Б. Ястребова, вказане поняття охоплює кількісно-якісні показники окремої групи (виду) злочинів, дані, що характеризують особу злочинця, причини й умови вчинення відповідної групи злочинів, а також заходи щодо їх попередження [1, 258-274; 2, 16].

На думку другої групи вчених,

Автори підручника за редакцією В.М. Кудрявцева та В.Є. Емінова розглядають кримінологічну характеристику як (початковий) етап для оптимізації процесу розробки та реалізації заходів профілактики злочинів, вважаючи, що якщо розглядати запобігання злочинам як цілісну систему, то кримінологічна характеристика є однією її складовою частиною, а розробка та реалізація профілактичних заходів - другою [5, 211]. Поділяючи висловлену точку зору, вважаємо, що кримінологічна характеристика злочинності є самостійним первинним етапом запобігання злочинності. З цього приводу В.Є. Емінов справедливо зазначає, що кримінологічна характеристика співвідноситься з діяльністю щодо запобігання злочинності як окреме та загальне [6, 211].

В українських фундаментально-прикладних кримінологічних дослідженнях останніх років вважається, що для кримінологічної характеристики необхідно встановлювати кількісні і якісні ознаки злочинності, такі як рівень, динаміка, латентність, географія розповсюдженості та просторово-часові параметри (місце та час вчинення) [7, 79-80; 8, 18].

Р.М. Акутаєв справедливо зазначає, що необхідною передумовою для забезпечення контролю над злочинністю та її попередження є комплексні знання про цей феномен, про справжні масштаби злочинності. Це дає можливість для оперування показниками її фактичного стану, а не тільки тієї частини, що знайшла відображення в офіційних матеріалах кримінальної статистики [9, 79-87].

У рамках нашого дослідження кримінологічна характеристика злочинності проти статевих свобод та статевої недоторканості знаходить вираз у всебічному розгляді її кримінологічних особливостей як самостійного різновиду злочинності, яким охоплюється рівень, коефіцієнти, структура та динаміка злочинів, тобто сукупність статистично значущих показників про злочинність (злочини). Сукупність такої інформації є необхідною для визначення специфіки діяльності щодо запобігання злочинності проти статевих свобод та статевої недоторканості особи, яка своєю чергою являє собою одну з головних підсистем комплексної системи запобігання всієї злочинності.

Отже, межами нашого дослідження охоплюються визнані кримінологічною наукою, кримінальним законодавством і практикою "статеві злочини". До них відносяться: зґвалтування (ст. 152 КК), насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом (ст. 153 КК), примушування до вступу в статевий зв'язок (ст. 154 КК), статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості (ст. 155 КК), розбещення неповнолітніх (ст. 156 КК) та умисне вбивство, поєднане із зґвалтуванням або насильницьким задоволенням статевої пристрасті неприродним способом (п. 10 ч. 2 ст. 115 КК) [10, 21; 11].

Аналіз статистичних даних указує на доволі високу кількість щорічно вчинюваних сексуальних злочинів. Так, у період з 2001 по 2009 роки їх щорічно реєструвалося близько 2000 фактів (у 2001 р - 1947 злочини, у 2008 р. - 1995) [10, 4]. Серед 1255 "сексуальних" злочинів, учинених у 2012 році, було зареєстровано 486 випадків зґвалтувань, з яких 80 випадків було не розкрито. У загальній структурі злочинності проти статевих свобод та статевої недоторканості особи найвищу питому вагу займають зґвалтування (близько 50 %), на другому місці знаходиться насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом (35 %), на третьому - розбещення неповнолітніх (13 %), на четвертому - статеві відносини з особою, яка не досягла статевої зрілості (2,5 %), і на

останньому місці знаходяться примушування до вступу в статевий зв'язок (0,19 %) [8, 15-16].

З наведених даних є очевидним зменшення кількості "сексуальних злочинів". Між тим така ситуація нами пояснюється зменшенням уваги правоохоронних органів до цієї категорії злочинності й збільшенням її рівня латентності. Так, сексуальні домагання вважаються одним із найбільш розповсюджених видів злочинності у світі. Наприклад, середні коефіцієнти зґвалтувань у світі складають 10 злочинів на 100 тис. населення, у Північній Америці цей показник зафіксований на рівні 39; у Західній Європі він складає 8,3, у Східній Європі - 6,3, у Росії - 5,6. І лише в арабських країнах, де існує найжорстокіший контроль за сексуальною поведінкою особи він становить 0,7 на 100 тис. населення [12, 137-141; 13, 67-69]. При цьому для України цей показник становить у середньому по країні 1,89 злочини на 100 тис. населення, а самий високий їх рівень фіксувався у 2013 році в місті Севастополь - 2,6 злочини на 100 тис. населення [12, 137-141].

Правоохоронні органи України традиційно приділяють невиправдано низьку увагу примушуванню до вступу в статевий зв'язок. До 2007 року вони в загальній структурі виявлених злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи мали найменшу питому вагу - лише 0,19 %, а щ

Севастополь (2,60), АР Крим (2,36), Донецька (2,24), Херсонська (2,20) та Київська (2,02) області; і навпаки, такі регіони, як Вінницька (1,45), Полтавська (1,20) області, місто Київ (1,14), Тернопільська (1,10) та Рівненська (1,02) області характеризуються помітно нижчим рівнем кримінальної враженості цими злочинами (рис. 1).

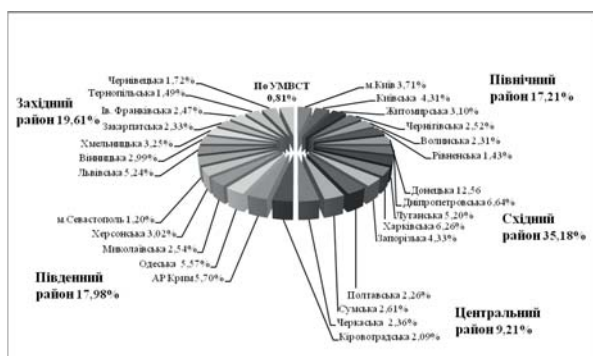
Рис. 1. Середні показники коефіцієнтів інтенсивності зґвалтувань на 100 тис. населення, що фіксувалися в регіонах України за період 2001-2013 роки

Із наведених даних випливає, що криміногенний простір "сексуальних злочинів" в Україні є нерівномірним. На відміну від загальної злочинності тут підвищеною кримінальною враженістю характеризуються не лише Південні та Східні регіони, а й помітно вищими за середні по країні показниками характеризують як Західні, так і окремі Центральні регіони нашої країни.

Що стосується структурного розподілу досліджуваних злочинів за регіонами нашої країни, то 5 областей України: Донецька (12,56 %), Дніпропетровська (6,64 %), Харківська (6,26 %), Луганська (5,2 %) та Запорізька (4,33 %) області становлять 35 % від усієї структури злочинності, зареєстрованої в країні (рис. 2.).

Рис. 2. Середні показники структурного розподілу зґвалтувань за регіонами України, що фіксувалися в період 2001-2013 роки

Західні регіони - Чернівецька (1,72 %), Тернопільська (1,49 %), Івано-Франківська (2,47 %), Закарпатська (2,33 %), Хмельницька (3,25 %), Вінницька (2,99 %) та Львівська (5,24 %) області становлять лише 19 % злочинів від загальної структури зареєстрованих по країні.

У кримінологічній літературі справедливо наголошується на високому рівні латентності злочинів сексуального характеру. Серед важливих факторів їх високої латентності називають труднощі, які виникають при виявленні та реєстрації цього виду злочинів через: звернення потерпілих до ОВС через достатньо тривалий час після злочину - 17,4 %; відсутність свідків скоєння злочину - 17,4 %; неправдиві показання самих потерпілих - 13,0 %; небажання потерпілих повідомляти про

злочин - 10,9 %; недостатній рівень забезпечення ОВС науково-технічними засобами та дослідницькими (лабораторними) засобами і кадрами - 10,9 %; інші фактори суб'єктивного характеру - 4,3 % тощо [10, 25].

У механізмі вчинення "сексуальних злочинів" важливу роль відіграє характер взаємовідносин злочинця з жертвою статевого злочину. Значним чином на мотивацію злочинного прояву впливають: особистісні характеристики потерпілої особи, що обумовлюють рівень її вкритимості, тобто потенційної можливості стати жертвою того чи іншого статевого злочину. Серед них: стать, вік, характер занять, морально-психологічні та психологічні характеристики; а також здатність чинити опір злочинцю, внутрішня готовність до нападу, поведінка в конкретній ситуації, що передувала злочину; характер соціального зв'язку між цими особами обумовлює вид і міру насильства, що застосовується; стан сп'яніння потерпілої особи, а надто вживання нею алкогольних напоїв у товаристві майбутнього злочинця. Загалом взаємодія статевого злочинця з жертвою, як правило, має місце на суб'єктивному рівні, тобто вона переважно є активним учасником події злочину.

Підводячи підсумок, сподіваємося, що представлені результати виявляються корисними для розв'язання окремих теоретичних, методологічних і практичних проблем кримінологічної характеристики злочинності проти статевої свободи та недоторканості особи. Сприятимуть збагаченню знань про задекларований феномен і сприятимуть покращення запобіганню даної категорії злочинів у практичній діяльності.

Література

11. Джужа О.М. Запобігання злочинам, пов'язаним із сексуальним насильством: монографія / О.М. Джужа. - К.: Атіка, 2009. - 240 с.

12. Бабенко А.М. Запобігання злочинності в регіонах України: концептуально-методологічний та праксеологічний вимір: монографія / А. М. Бабенко - Одеса: ОДУВС, 2014. - 416 с.

13. Лунеев В.В. Эпоха глобализации и преступность / В.В. Лунеев. - М.: НОРМА, 2007. - 272 с.

14. Брух Х.І. Підстави криміналізації примушування до вступу у статевий зв'язок / Х.І. Брух// Право і суспільство. - 2014. - № 5. - С. 200-208.

15. Лукаш А.С. Зґвалтування: кримінологічна характеристика, детермінація та попередження: монографія / А.С. Лукаш. -Х.: Право, 2008. - 256 с.

16. Плутицкая Е.Н. Социально-демографическая характеристика жертв принуждения к вступлению в половую связь / Е.Н. Плутицкая // Вестник Пермского университета. Юридические науки. - 2013. - № 2. - С. 244-250.

*Бабенко А.М.,
доктор юридичних наук, доцент,
начальник кафедри теорії
та історії держави і права, ОДУВС
Надійшла до редакції: 14.11.2015*